Immanuel Kant

Ce sunt Luminile

Was ist Aufklärung
Ed. Monatsschrift, Berlin
1784

1. Ce sunt Luminile? Ieşirea omului din minoratul de care el însuşi este responsabil. Minorat, adică incapacitatea de a se servi de judecata sa fără îndrumarea altuia, minorat de care este el însuşi responsabil, deoarece cauza acestuia rezidă nu într-un defect de judecată ci în absenţa deciziei şi a curajului de a se folosi de ea fără îndrumarea altuia. *Sapere aude*![1] Ai curajul de a te sluji de propria-ţi judecată. Iată deviza Luminilor.

2. Lenea şi laşitatea sunt cauzele care explică de ce un număr atât de mare de oameni, după ce natura i-a eliberat de mult de sub orice înrâurire străină, rămân totuşi prin propria lor vrere, de-a lungul vieţii, minori, şi de ce altora le este uşor să se instituie în tutori ai celor dintâi. E atât de uşor să fii minor! Dacă am o carte care-mi ţine loc de judecată, un îndrumător care-mi ţine loc de conştiinţă, un doctor care hotărăşte asupra regimului meu de viaţă etc., într-adevăr, nu e nevoie să-mi mai dau vreo osteneală. Nu e nevoie să mă gândesc dacă mă voi putea achita de o îndatorire: se vor însărcina alţii cu această treabă plicticoasă. Astfel, faptul că marea majoritate a oamenilor (inclusiv sexul slab în integralitatea lui) consideră ca foarte periculos pasul acesta înainte care duce la majoratul lor, în afară că este ceva penibil, este lucrul pe care se sprijină cu multă plăcere tutorii, atunci când îşi iau îndreptăţirea de a exercita o înaltă tutelă asupra umanităţii. Aceasta după ce şi-au adus turma într-o stare de nerozie, şi după ce s-au îngrijit ca blândele creaturi să nu aibă permisiunea şi îndrăzneala de a face cel mai mic pas în afara ţarcului în care au fost închise. Ei le expun pericolelor care le pândesc dacă se încumetă să se aventureze singure în afară. Or, pericolul acesta nu e cu

[1] Îndrăzneşte să gândeşti.

adevărat atât de mare, căci după câteva poticneli învaţă să meargă singure; cu toate astea, un accident de tipul acestor poticneli le face temătoare, iar frica ivită de aici le opreşte îndeobşte de la gândul de a mai încerca.

3. Este deci dificil pentru fiece individ în parte să iasă din minoratul care i-a devenit, aproape, natură. S-a complăcut atât de bine în el, şi deocamdată e într-adevăr incapabil să se folosească de propria-i judecată, pentru că nu a fost lăsat niciodată să încerce. Precepte şi formule, aceste instrumente mecanice de folosire a cuvântului sau mai degrabă ale unei proaste exercitări a însuşirilor naturale, iată clopoţeii ce i s-au atârnat de gât unei părţi aflate în minorat. Chiar respingându-le, cineva n-ar proceda astfel decât la un salt riscant peste şanţurile cele mai primejdioase, dar atâta tot, căci nu e obişnuit să-şi folosească picioarele în deplină libertate. Deopotrivă de rari sunt şi aceia care au ajuns prin osteneala propriei lor minţi să se smulgă din minorat şi să poată înainta cu pasul sigur.

4. Dar ca un public numeros să răzbată singur la lumină, intrând de acum în domeniul posibilului, iată o libertate aproape inevitabilă de care şi mai puţin au parte. Căci vom întâlni mereu unii oameni care să aibă gânduri bune despre şeful lor, socotindu-l printre cei mai distinşi din toată masa celorlalţi, şi care, după ce ei înşişi şi-au rupt jugul, îl forţează apoi chiar ei spre a intra din nou în el, îndată ce-au fost împinşi la revoltă de unii tutori incapabili ei înşişi de iluminare: motivul pentru care e atât de dăunător să transmiţi mai departe prejudecăţi e acela că la sfârşit ele se răzbună pe autorii lor sau pe predecesori. Tot astfel, publicul nu poate parveni nici el decât într-un mod lent la iluminare. O revoluţie poate determina căderea despotismului personal şi a opresiunii vinovate şi autoritare, dar niciodată o adevărată reformă a metodei de gândire; dimpotrivă, noi prejudecăţi vor apărea la suprafaţă, la fel de numeroase ca şi acelea vechi pentru marea masă privată de gândire.

5. Or, pentru această iluminare, nu e nevoie de nimic altceva decât de libertate; şi la drept vorbind de libertatea cea mai nevinovată faţă de tot ce poate purta acest nume, cum ar fi aceea de a te folosi public de propria-ţi judecată în toate domeniile. În prezent, însă, aud strigându-se din toate părţile: „Nu gândiţi!". Ofiţerul spune: Nu gândiţi, executaţi! Perceptorul: Nu gândiţi, plătiţi! Preotul: Nu gândiţi, credeţi! (Nu există decât un singur stăpân pe lume care spune: "Gândiţi cât vreţi şi despre ce vreţi, numai supuneţi-vă!".[2]) Peste tot sunt limitări ale libertăţii. Dar oare care limitare e contrară iluminării? Şi care nu este, ci, dimpotrivă, o avantajează pe aceasta? - Răspund: exercitarea publică a judecăţii noastre trebuie să fie întotdeauna liberă, şi numai ea poate să aducă iluminarea printre oameni; dar exercitarea ei privată poate să fie limitată strict, fără a împiedica prin aceasta în mod sensibil progresul Luminilor. Înţeleg prin exercitarea publică a judecăţii noastre pe aceea folosită în mod erudit dinaintea publicului cititor. Numesc exercitare privată o judecată pe care ai dreptul s-o foloseşti într-un post civil sau într-o funcţie determinată care ţi-e încredinţată. Or, sunt un mare număr de treburi care pretind de la interesul comunităţii un anumit mecanism care e necesar şi prin mijlocirea căruia unii membri ai comunităţii trebuie să se comporte pasiv pentru a fi îndreptaţi, prin guvernare, mulţumită unei unanimităţi artificiale, către o finalitate publică sau cel puţin pentru a fi împiedicaţi să distrugă finalitatea aceasta. Aici nu e deci permis să gândeşti; trebuie să te supui. Dar, pentru ca o rotiţă a angrenajului să fie în acelaşi timp un membru al unei comunităţi, şi chiar al societăţii civile universale, ca învăţat care, sprijinindu-se pe propria-i judecată, se adresează publicului prin scrieri, el poate să gândească fără a tulbura treburile pentru care e pregătit parţial ca membru pasiv. Ar fi foarte periculos ca un ofiţer căruia superiorul său i-a dat un ordin să vrea să reflecteze în timpul slujbei asupra utilităţii sau inutilităţii acestui ordin; trebuie să se supună. Dar, dacă vrem să fie drept, nu-i poate fi

[2] Referire la Frederic al II-lea al Prusiei – v. *infra*.

îngăduit, ca învăţat, să facă remarci asupra erorilor din vreme de război şi a le supune publicului său spre judecată. Cetăţeanul nu poate refuza să-şi plătească impozitele care-i revin: chiar şi o critică pertinentă a acestor îndatoriri, dacă trebuie să le suporte, poate fi pedepsită ca fiind un scandal (care-ar putea oferi ocazia unei nesupuneri generalizate). Cu această rezervă, acelaşi individ nu va putea avea aceleaşi drepturi precum cetăţeanul, dacă îşi exprimă ca învăţat, în mod public, viziunea sa contra nepotrivirii sau a injusteţii acestor impuneri. La fel cum şi un preot e obligat să facă educaţie catehetică elevilor în parohia sa potrivit crezului Bisericii pentru care slujeşte, căci a fost admis în ea cu condiţia aceasta. Însă, ca învăţat, el are deplina libertate, şi chiar mai mult: are datoria de a comunica publicului toate judecăţile atent gândite şi bine intenţionate asupra a ceea ce este incorect în acest crez şi de a-i supune propunerile sale pentru o mai bună organizare a treburilor religioase şi ecleziastice. Nici în aceasta nu este ceva care ar putea fi imputat conştiinţei sale. Căci ceea ce transmite prin funcţiunile lui, ca trimis al Bisericii, e prezentat drept ceva faţă de predarea căruia nu are liberă putere în raport cu opinia sa personală, ci pe care e angajat să o exercite în numele unei autorităţii străine.

6. El va spune: "Biserica noastră propovăduieşte cutare sau cutare lucru. Iată argumentele ei." Din această împrejurare va extrage pentru parohia sa toate avantajele practice ale propoziţiilor la care el unul nu ar subscrie în totalitate, dar pe care s-a angajat totuşi să le expună pentru că nu-i e complet imposibil să găsească în ele un adevăr ascuns, şi pentru că, în orice caz, cel puţin în ele nu se află nimic care îi contrazice credinţa interioară. Căci, dacă ar crede că nu mai găseşte aşa ceva, nu şi-ar păstra funcţiunile; ar trebui să le părăsească. În consecinţă, felul în care un educator îşi foloseşte raţiunea în faţa asistenţei sale este doar o exercitare privată, fiindcă e vorba doar de o reuniune de familie, oricât ar fi aceasta de mare, şi, în raport cu ea, ca preot, nu e liber şi nu trebuie să fie astfel, pentru că exercită o funcţie străină.

Dimpotrivă, ca învăţat, ca om care vorbeşte prin scrieri publicului propriu-zis, adică lumii, - aşadar ca membru al clerului în exercitarea publică a judecăţii sale - se bucură de o libertate fără îngrădiri de a-şi folosi judecata proprie şi a vorbi în nume propriu. Căci a pretinde că tutorii poporului (în chestiunile spirituale) trebuie să fie la rândul lor minori este o inepţie, una care duce la perpetuarea eternă a inepţiilor.

7. Dar o asemenea societate ecleziastică, într-un anumit sens un sinod al Bisericilor, sau o clasă a preoţilor (cum se intitulează ea chiar la olandezi), n-ar trebui oare să fie fondată pe dreptul de a ţine predici despre un anumit crez imuabil, pentru ca prin această procedură să sporească greutatea unei tutele continue asupra fiecăruia dintre membrii săi, şi, prin mijlocirea lor, asupra poporului, şi spre a eterniza, tocmai, tutela aceasta? Eu spun că este complet imposibil. Un asemenea contract, care ar hotărî să îndepărteze pentru totdeauna orice iluminare nouă a neamului omenesc, este radical nul şi neavenit; oricât ar fi el ratificat de autoritatea supremă, de parlamente şi de cele mai solemne tratate de pace. Un veac nu se poate reuni şi hotărî să pună veacul următor într-o situaţie care i-ar face imposibilă extinderea cunoaşterii (mai ales a celei asupra unor lucruri de un atât de înalt interes), debarasarea de erori, şi în general progresul în iluminare. Ar fi o crimă contra naturii umane, a cărei destinaţie originară constă tocmai în acest progres; succesorii sunt ca urmare pe deplin îndreptăţiţi să respingă asemenea decrete, denunţând incompetenţa şi uşurătatea lor. Piatra de încercare a tot ceea ce poate fi hotărât pentru un popor sub formă de lege depinde de întrebarea următoare: „Ar accepta un popor să-şi dea el însuşi o asemenea lege?" S-ar putea întâmpla eventual ca această lege să fie într-un anumit fel posibilă doar pentru o durată determinată şi scurtă, în aşteptarea unei legi mai bune, în vederea introducerii unei anumite ordini. Însă numai cu condiţia de a lăsa în acelaşi timp fiecăruia dintre cetăţeni, şi în special clericului[3], în calitatea lui de

[3] Aici, şi cu sensul de învăţat, îndrumător al poporului.

învăţat, libertatea de a formula remarci asupra viciilor inerente instituţiei actuale, şi de a le formula într-o manieră publică, adică prin scrieri, lăsând totodată să subziste ordinea stabilită. Şi aceasta până în ziua în care examinarea naturii acestor lucruri va fi condus destul de departe şi destul de sigur pentru ca, susţinut de acordul unor voci (dacă nu de al tuturor), un proiect să poată fi prezentat tronului: ar fi un proiect destinat să protejeze comunităţile care s-ar uni, după propriile lor concepţii, spre a modifica instituţia religioasă, dar care nu i-ar contrazice pe aceia care ar vrea să rămână fideli aceleia vechi. Să te uneşti, însă, împotriva unei constituţii durabile care, fie şi numai pe durata unei vieţi de om, n-ar trebui să fie pusă la îndoială de nimeni, sterilizând prin aceasta, o anumită bucată de vreme, progresul umanităţii, şi chiar făcându-l dăunător pentru posteritate, iată ce este cu desăvârşire interzis.

8. Un om poate foarte bine, în ce-l priveşte, să nu-şi actualizeze cunoaşterea pe care-ar trebui s-o deţină. Însă a renunţa la ea, fie că o face pentru propria lui persoană, fie, cu atât mai mult, pentru posteritate, asta se numeşte a fura drepturile sacre ale umanităţii şi a le călca în picioare. Or, ceea ce un popor nu are dreptul să hotărască referitor la soarta lui, un monarh are cu atât mai puţin dreptul să facă în privinţa poporului său, căci autoritatea sa legislativă provine tocmai din faptul că reuneşte voinţa generală a poporului în a sa proprie. Însărcinat doar să vegheze pentru ca orice ameliorare reală sau presupusă să fie în acord cu ordinea civilă, el poate, în rest, să-şi lase supuşii să facă din propriul lor şef ceea ce găsesc de cuviinţă pentru salvarea sufletului lor; nu este treaba lui aceasta, ci numai aceea de a veghea pentru ca unii să nu-i împiedice prin forţă pe ceilalţi de la a trudi din toate puterile lor întru realizarea şi grăbirea acestei salvări. El este chiar dăunător pentru însăşi majestatea lui dacă se amestecă în această afacere dând o consacrare oficială scrierilor în care supuşii săi se străduie să se regăsească, fie că o face sub propria şi înalta lui autoritate, caz în care se expune la întâmpinarea „Cezarul

nu e deasupra grămăticilor săi", fie, mai mult, dacă îşi coboară măreaţa-i putere destul de jos pentru a proteja în statul său despotismul clerical şi câţiva tirani împotriva restului supuşilor săi.

9. Dacă prin urmare ne întreabă cineva: „Trăim noi astăzi într-un veac luminat?", iată răspunsul: „Nu, însă într-un veac aflat în marş către iluminare." Mai trebuie însă mult, aşa cum arată acum lucrurile, pentru ca oamenii, consideraţi în întregul lor, să fie deja în stare, sau numai să poată fi aduşi în acea stare, de a utiliza cu pricepere şi profit propria lor judecată, fără ajutorul altora, în lucrurile ce ţin de religie.

10. Cu toate acestea, faptul că ei au acum câmp liber să se desfăşoare neînfrânat, şi obstacolele din calea lor să devină tot mai rare, cele care se opun venirii unei ere generale a luminilor şi unei ieşiri din această stare de minorat de care oamenii sunt ei înşişi responsabili, este un lucrul asupra căruia avem indicii certe. Din acest punct de vedere, secolul acesta este secolul Luminilor, sau secolul lui Frederic.

11. Un principe care nu găseşte că e nedemn să i se spună că nu-şi face o datorie din faptul de a se pronunţa în chestiuni ţinând de religia oamenilor, ci le lasă în aceasta o deplină libertate, care în consecinţă merită epitetul mândru de tolerant, este el însuşi iluminat: şi merită să fie onorat de contemporanii săi şi de posteritatea recunoscătoare, dat fiind că el scoate neamul omenesc din minorat, cel puţin într-un sens guvernamental, şi lasă liber pe fiecare să se folosească, în tot ce ţine de conştiinţă, de judecata proprie. Sub el, venerabilii preoţi au dreptul, fără nici un prejudiciu asupra îndatoririlor profesionale, să-şi lanseze judecăţile şi vederile lor care se îndepărtează de la crezul oficial, în calitate de învăţaţi, şi au dreptul să îl supună liber şi public unui examen al lumii, şi cu atât mai mult are dreptul să facă asta oricare altă persoană care nu e limitată de nici o îndatorire profesională. Acest spirit de libertate se întinde şi în afară, chiar şi acolo unde el se izbeşte de obstacole exterioare din partea unui guvern care nu-şi cunoaşte rolul. Aceasta îi serveşte cel puţin de exemplu

celui din urmă pentru a înţelege că nu se poate concepe unitatea lucrurilor comune într-o atmosferă de libertate. Oamenii îşi dau tot mai mult silinţa să iasă din grosolănie, numai de nu şi-ar da silinţa atât de tare să rămână în ea.

12. Am înfăţişat argumentul esenţial al sosirii Luminilor asupra acelora prin intermediul cărora oamenii ies dintr-un minorat de care sunt ei înşişi responsabili - mai ales asupra chestiunii religiei; deoarece, în ce priveşte artele şi ştiinţele, stăpânii noştri nu au nici un interes să joace rolul de tutori asupra supuşilor lor; în afara pieţei, acest minorat despre care am vorbit este cel mai prejudiciabil şi în acelaşi timp cel mai dezonorant dintre toate. Însă felul de a gândi al unui şef de stat care favorizează Luminile merge şi mai departe, recunoscând astfel că, chiar din punctul de vedere al legislaţiei, nu e periculos să îngădui supuşilor tăi exercitarea publică a judecăţii lor proprii şi de a-şi produce în public, dinaintea lumii, propriile lor idei privitoare la o elaborare mai bună a acestei legislaţii, în ciuda chiar a unei critici sincere a celei care a fost deja promulgată; avem în aceasta un exemplu ilustru, în care nici un monarh nu l-a depăşit pe acela pe care-l onorăm.

13. De asemenea, numai cel care, luminat el însuşi, nu se teme de umbre, având totodată sub braţul său o armată numeroasă şi bine disciplinată pentru a garanta stabilitatea politică, poate să spună ceea ce un stat liber nu îndrăzneşte: „Raţionaţi atât cât vreţi şi despre subiectele care vă vor plăcea, dar supuneţi-vă!”.

14. În felul acesta treburile omeneşti iau aici un curs straniu şi neaşteptat: în orice caz, dacă vom considera acesta în ansamblu, aproape totul în el e paradoxal. Un grad superior de libertate civilă ar părea avantajos libertăţii de spirit a poporului, impunându-i acestuia, nu mai puţin, limite de netrecut; un grad mai mic îi oferă ocazia de a se desfăşura în toată puterea sa. Prin urmare, o dată ce natura sub acest aspru înveliş a eliberat o sămânţă, asupra căreia veghează cu toată tandreţea, adică această înclinaţie şi această disponibilitate a gândirii libere, tendinţa aceasta acţionează atunci gradual şi

în sens opus asupra sentimentelor poporului (căci prin ce altceva îşi dezvoltă poporul puţin câte puţin aptitudinea de a se comporta în libertate) şi, pentru a încheia, ea acţionează chiar în acest sens asupra fundamentelor guvernării, cel ce gândeşte profitabil pentru el însuşi trebuind să trateze omul, care este astfel mai mult decât o maşină, potrivit cu demnitatea pe care acesta o merită.

15. În *Ştirile săptămânale* din Bueschning din 13 septembrie, citesc astăzi 30 ale aceleiaşi luni anunţul *Revistei Lunare Berlineze*, în care s-ar afla răspunsul domnului Mendelssohn la aceeaşi întrebare. Nu l-am avut încă în mână; altminteri el ar fi oprit răspunsul acesta al meu, care nu mai poate fi considerat acum decât un eseu şi care vădeşte în ce măsură hazardul poate să realizeze acordul gândurilor.